

НАОРУЖАВАЊЕ ТАКОВСКИХ ПАРТИЗАНА У УЖИЦУ И УЧЕШЋЕ У БОРБИ ЗА ОДБРАНУ СЛОБОДНЕ ТЕРИТОРИЈЕ

Шеснаестог октобра ујутру око 400 бораца без оружја и једна десетина са оружјем кренули су за Ужице. Дан пре поласка и тог јутра водиле су се жестоке борбе са Немцима који су јаким снагама надирали од Крагујевца. Немци су тога дана продрли у Г. Милановац, покупили таоце и спалили га до темеља. Пламен смо посматрали из Леушића, 25 километара од Г. Милановца, где смо се тада нашли. Журили смо да што пре стигнемо у Ужице и да се наоружамо. Другу ноћ смо заноћили у Пожешкој Жежевици, а трећег дана, око подне, стигли смо у Ужице. Успут су нас свуда лепо дочекивали. Чувши да идемо у Ужице по оружје, придружио нам се и приличан број људи, нарочито омладине. Са нама је пошао и Милић Лукић из Леушића, тадашњи члан Среског и Округног комитета Партије, који је још пре рата био снабдевач земљорадничке задруге. Иако је био заузет политичким радом, желео је да искористи ову прилику за набавку робе потребне задрузи, па се тако у нашој колони наша и његова коњска запрега.

Пролазак овако велике и организоване партизанске јединице са заставом и трубачем оставио је снажан утисак на народ. Било је села која су први пут видела партизане, и то организоване у велику војну јединицу. Ми смо уз пут, где год смо се заустављали, агитовали и причали о нашој борби и њеним циљевима. Тако је тај наш марш имао и пропагандни карактер, а у партизанским селима је изазвао невиђену радост, тако да су га се борци дуго, кроз читав рат, сећали.

Испред Ужица смо наишли на партизанску јединицу која је држала положај на путу Ужице — Ваљево. Било је тешкоћа док смо се споразумели. Команда те јединице није била обавештена да ми долазимо, а ми смо долазили баш од Равне горе и у време кад су наши односи са четницима почели да се затежу.

Најзад смо ушли у Ужице, и то свечано, у колони по два, са заставама и музиком, певајући партизанске песме све до седишта Врховног штаба. Грађани Ужица су нао са тротоара и прозора поздрављали, а борци, радосни и поносни, све чвршће су „газили“. Сместили смо се у згради Учитељске школе.

Сутрадан смо за сваког борца добили по пушку „партизаи-ку“ са по 100 метака. Пошто су се са четама налазили комесари чета, са 1. четом Радован Грковић, са 2. четом Ја, а са 3. четом Костадин Лукић, изабрали смо командире чета и воднике водова. Из све три чете издвојили смо једну ударну групу од 50 добровољаца, углавном чланова Партије и скојеваца. Ова група требало је да уђе у састав неке веће ударне јединице, коју је тада требало формирати. Не знам да ли је та јединица формирана, али знам да је ова наша ударна група остала у ужичком округу све до губитка слободне територије и у првој непријатељској офанзиви учествовала у борбама у рејону Љубовија — Завлака, где је већина њених бораца изгинула. Сећам се неколико омладинаца из те групе. Међу њима су били: Сретен Томовић, Милутин Томовић, Миодраг Дамњановић, Љубиша Бајић и Александар Шишовић. У ту групу се јавио и стари Веселин Лукић. На предбу да неће моћи са младим људима, одговорио је: „Они су још деца, Ја морам да пођем и да их учим како се ратује“. Сви су изгинули, осим Александра Шишовића.

Другог дана имали смо војну вежбу, којом је руководио Радивоје Јовановић Брадоња. Требало је да наше три чете „заробе“ једну „четничку“ групу која се налазила на путу за Бајину Башту. Та „четничка“ група била је једна друга партизанска јединица, која, као ни наша, није знала да је то вежба. Њој је објашњено да треба да постави заседу једној четничкој групи која ће туда проћи и да је зароби. Борцима је подељена маневарска муниција, што је објашњено тиме да задатак треба извршити а да ниједан четник не погине, јер су то наводно четници који се колебају да приђу нама. Слично је објашњено и другој страни. Замисао је добро изведена. Борци су били убеђени да изводе акцију против непријатеља. Проверено је знање и држање бораца. Додуше, чуо се ту и тамо и понеки бојеви метак, било је опрезности и плашљивости, али у целини вежба је уопела.

Нисмо се одмах вратили у Г. Милавовац, иако је, по нашем мишљењу, то било потребно да бисмо појачали одбрану слободне територије. Али затегнути односи са четницима (агресивно држање четника у Ужичкој Пожеги и напад четника на Ивањицу и Ариље) и напад Немаца на слободну територију у Мачви, диктирали су нам да останемо у ужичком округу десетак дана. Прва чета је упућена у Ариље, у које су били упали четници Боже Ћосовића Јаворца, да помогне тамошњим партизанима да га ослободе и да очисте тај крај од четника. Друга чета је упућена према Ужичкој Пожеги да заузме положај на коси више саме Пожеге, у селу Висабаба, с тим да не напада четнике нити да прихвата борбу ако би је они напали, већ да се повлачи до прве железничке станице од Пожеге и да одмах извести штаб Ужичког НОП одреда. Трећа чета је остала да помаже посадним јединицама у Ужицу.

Неколико дана држали смо положај на коси према Пожеги, којом пролази пут за Ужице. Крај пута је била нека трговиМска

радња и неколико сеОских кућа. Код тих смо сместили команду чете. Са ове косе имали смо добар преглед кретања четника у Пожеги и непосредној околини. Међутим, пожешка котлина је позната IXO великим и густим маглама. Једног јутра четници су то иско-ристили и напали нас, Ми смо се под брдом повукли са ове косе ка првој железничкој станици и известили штаб Ужичког НОП одреда. Четници су, међутим/ заробили једну десетину наше чете. Сутрадан дошла нам је у помоћ једна пожешка чета, па смо заједно поново заузели положај на коси више Пожеге и очистили терен од четника. У овој акцији дошли смо до саме Пожеге, до кућа на периферији. Не знам да ли је циљ ове акције био заузимање Пожеге и зашто то нисмо урадили. Чим смо дошли до првих кућа, зауставили смо се а затим се повукли на косу у селу Висибابي. Заробили смо неколико четника, али смо их пустили у замену за нашу заробљену десетину. На положају у Висибابي остала је Пожешка чета, а ми смо се вратили у Ужице.

Прва чета је са ариљским партизанима ослободила Ариље и очистила околину од четника. У Ариљу је ослободила генерала БЈВ Љуба Новаковића, који се био одвојио од Пећанца, а били су га заробили четници Божицара Ћосовића Јаворца.

Требало је да се 2. и 3. чета врате у Милановац, а 1. чета се још налазила у Ариљу и околини, па се поставило питање како да се вратимо. Четници у Пожеги су пристали да нас пусте кроз Пожегу, али без оружја, а пешке нам се није ишло натраг, те смо одлучили да се вратимо возом, и то под оружјем. Придружила нам се и једна чачанска чета. Композиција је била састављена од фургона, а на врата смо поставили! џакове са песком. Четници су покушали да зауставе воз, али када смо запретили да ћемо изаћи из воза и да ћемо у борбеном строју проћи кроз Пожегу (било нас је око 500), они су нас пропустили, али с тим да у Пожеги на жеглезничкој станици нико не излази из воза. Прихватили смо тај услов и прошли кроз Пожегу спремни на сваку евентуалност. Четници нису смели ништа да предузму, тим пре што се Пожешка партизанска чета налазила на Висибابي.

Исте вечери стигли смо у Г. Милановац, где су нас одушевлено дочекали, нарочито се интересујући за партизанске пушке и за наш боравак у Ужицу. Прва чета се вратила у Г. Милановац касније. Она је учествовала у борбама за ослобођење Пожеге, у одбрани Чачка од четничког напада и стигла у Г. Милановац у време када смо га заузимали од четника.

Све куће у Г. Милановцу, осим неколико у Циганмали, биле су попаљене. На све стране су штрчале зидине. Грађанство се углавном иселило у околна села, а оно што је остало у граду живело је под надстрешницама и хранило се у кухињама које су партизани специјално за њих отворили. Људи су прекопавали згаришта својих кућа и прикупљали ствари које нису сасвим изгореле, припремали се да обнове своје домове и колико-толико их осиносо-

бе за зиму која је била на прагу. Зграде касарне, болнице, сиротињског дома и још неке друге, иако су биле запаљене, нису сасвим изгореле. Партизани су их оспособили и у њих су смештене и партизанске јединице и разне установе — Штаб баталуона, Команда места, Народноослободилачки одбор и др.

У Г. Милановцу су пред Народноослободилачким одбором стајали веома крупни и сложени проблеми: организовати исхрану Јединица на фронту, збринути и исхранити грађане, обновити понашени град и још много штошта. Због свега тога град је личио на прави ратни логор. Ситуацију је олакшавало то што смо на време наоружали једну тако велику групу, што смо је у Ужицу и у борбама око Ужица проверили и што је она стекла извесна борбена искуства. На тај начин смо ојачали снаге које су нам биле неопходне за борбе које су већ биле почеле.

Издаја четника почета њиховим нападом на Ужице, који је разбијен на Трешњици, 2. новембра, и нападом на Чачак и Милановац, представља увод у тзв. прву непријатељску офанзиву на слободну територију у западној Србији. Ова издаја је много помогла Немцима да офанзиву изведу са мање жртава, брже и ефикасније, јер смо се ми морали борити на два фронта: против Немаца, који су на слободну територију нападали јаким и добро наоружаним снагама, и против четника, које смо, додуше, принудили на примирје, али је то било несигурно а и прихватио га је само мали број њихових јединица.

Сарадња четника са нама, уколико је и било, била је неискрена и привремена. Четници су у ствари били присиљени на сарадњу са нама, јер више нису хмogli остати по страни. Партизанске снаге су биле сатерале окупатора у градове и ослободиле велику територију, па је народ тражио да се све снаге уједине у борби против окупатора и домаћих издајника. У таквој ситуацији четници кису имали куд него да пристану на сарадњу. Симболичним учешћем у борбама за ослобођење појединих градова четници су хтели да обезбеде деобу власти на ослобођеној територији и да отклоне сумњу у то да нису за борбу против окупатора и домаћих издајника. Међутим, од самог почетка заједничке акције они су, где год је то било могуће, ударали нож у леђа партизанским јединицама, доводили их у тешку позицију и омогућивали Немцима и КБИСлиншким јединицама да се против њих успешније боре.

Приликом ослобођења Г. Милановца, 28. септембра, четници су обавестили Немце и жандарме у Г. Милановцу о времену и плану напада, па су се Немци у граду утврдили и припремили за борбу, док су се жандарми, по претходном споразуму са четницима, извукли из града кроз четничке положаје и отишли на Равну гору.

У једној борби приликом напада Немаца на ослобођени Г. Милановац, четници су напустили свој положај на Рапај-брду, којд су, према плану одбране, имали да држе. Тиме су довели једну

нашу партизанску чету у тешку ситуацију, тако да се она, после тешке борбе, једва спасла од уништења. То је ослабило наше одбрамбене положаје и омогућило Немцима да продру у Г. Милановац. Четници су покушали да се договоре са командантом немачког гарнизона у Чачку да им он преда град, а да му они за узврат гарантују безбедно извлачење из блокираног Чачка и одлазак у Краљево. Но, захваљујући нашој брзој акцији приликом ослобођења Чачка, овај споразум није остварен. Ево шта се каже у писму четничког команданта, поручника Звонимира Вучковића, упућеном капетану Богдану Марјановићу:

„По наређењу команданта четничких одреда Југословенске војске, потребно је да се састанем са вама ван вароши (на ушћу Атеничке реке у Мораву) дана 30. о. м. у 12 чаоова по европском времену.

Међутим, како сам сазнао долазећи у близину Чачка, Вама ће излаз бити скоро немогућ, па Вам зато писмено достављам командантово наређење:

Преко подесног лица ступите у везу са немачким командантом места и саопштите му да је варош опкољена са око 8.000 (осам хиљада) комуниста који су решени да без обзира на јачину одбране упадну у варош и немилосрдно измасакирају све до последњег немачког војника.

Наши људи (четници са Равне шре — Прим. Р. Н.) успевали су да се укључе у појас који опкољава варош и да поседну закључно са обе стране друма Чачак — Милановац.

Вољни су храбрим немачким војницима гарантовати животе и извући из смртне опасности на сигурно место као што су то учинили са посадом Горњег Милановца која се налази у сличном положају.

Услов под којим би наши људи поступили овако јесте тај да Немци сво оружје предају нама, како би тако ојачани били у стању одржати ред и спречити анархију коју комунисти спремају.

Молим Вас, да учините све што до Вас стоји да би у овој намери успели, јер је вероватноћа велика пошто смо сличним гестом успели у Милановцу да Немце уверимо у тачност наших тврђењд и пошто су они, увиђајући бескорисност борбе, пристали да капитулирају.

Молим Вас да ме одмах по доносиоцу овог писма известите.

1. Да ли сте у могућности доћи на место састанка;

2. До кога времена, у случају да не успете у овом првом, можете известити о резултатима преговора са немачким командантом.

Врло је важно да преговоре одмах започнете, јер сумњам да су комунисти вољни одложити напад до прекосутра.

У случају да Немци пристану Ви ћете одмах доћи до команданта Заблаћког одреда који се налази на положају, где ћемо уговорити начин на који би било најзгодније извршити предају. Нас-

тојте да са Вама пође и неки од немачких старешина којем ћете живот загарантовати потребним таоцима.

У прилогу Вам достављам моју легитимацију и легитимацију доручника Ерића Момчила којег лично познајете.

За преговоре са немачким командантом најпогоднији Вам је њихов садашњи тумач.

30. IX 1941. године

7 часова

Поручник

Звонимир А. Вучковић, с. р.

Сукоб са четницима био је неизбежан. Радило се само о томе када ће нас напасти. А напали су нас у тренутку када су јаке непријатељске снаге кренуле у офанзиву на слободну територију.

Изнећу нека сећања на мучки напад четника на партизана у Г. Милановцу и на гоњење четника према Равној гори.

Свуда где су стигли, а стизали су свуда, четници су агитовали против партизана, приказујући их онаквим какве их је настојала да прикаже непријатељска пропаганда. Уз то су вршили притисак на наше помагаче и симпатизере. Док смо се ми борили, организовали помоћ фронту и збрињавали грађане попаљеног Г. Милановца, четници су вршљали по селима и агитовали против партизана¹ нарочито у селима горњег дела среза таковског, према Равној гори. Од одборника и позадинских радника стизале су у Г. Милановац информације о четничкој пропаганди и притиску на наше симпатизере и партизанске породице. Они су отворено претили и слали родитеље партизана да иду и врате своју децу кући, ширили су вести да су партизани који су отишли по оружје у Ужице изгинули и поробљени и разне друге лажи, све с циљем да поколебају и деморалишу партизанску позадину. Ми смо, међутим, из села повукли у одред највећи број наших активиста, тако да оно мало њих што је остало на терену није могло успешно да се супротстави четничкој пропаганди, те смо морали 3. таковску чету послати да прокрстари тим тереном и онемогући четничку пропаганду. Ову чету су сачињавали борци из тих села. Ја сам пошао са њом, јер сам тих дана прешао из 2. за политичког комесара 3. чете. Прошли смо кроз села Врчане, Доње Вранетиће, Озрем, Горње Бранетиће, Лозањ, Брезну, Леушиће, Прањане, Теочин и Коштунић. Свуда смо се задржавали, негде краће негде дуже. Зборове смо одржали у Бранетићима, Леушићима и Прањанима. У Прањанима је збору присуствовало преко хиљаду сељака. Била је недеља, 1. новембар. На збор је дошао и четнички командант мајор Миодраг Палосевић, тада један од блиских Дражиних сарадника, код кога смо протестовали што четници воде пропаганду против нас, Он је то категорички одбио и тврдио да четници то и уколико чине, чине без њиховог знања. Онда смо од њега тражили да говори на збору, да осуди такве поступке и да истакне потребу јединства у заједничкој борби против окупатора и домаћих издајника. Он је пристао и говорио је повољно о борби партизана и о потреби заједничке борбе, тврдећи

да се четници никада неће сукобити са партизанима. Међутим, већ дан касније, четници су напали Ужице, а седам дана касније напали су и заробили партизана у болници у Г. Милановцу.

После овог збора у Прањанима заноћили смо у Леушићима, а већ сутрадан смо били у Г. Милановцу, Ту смо сазнали да су четници по нашем одласку ухватили и одвели на Равну гору двојицу партизана, Миленка Јевтовића и Милована Пауновића из Леушића, који су били остали код куће да посвршавају неке послове (и одмах их стреља^а на Равној гори). Истог дана једна четничка група ухватила је у Велеречи Драгишу Николића и одвела га на Равну гору. Касније су га четници предали Немцима у Ваљеву, где је и стрељан. Стигла је и вест о нападу четника на Ужице и о борби на Трешњици, где је разбијен четнички напад на Ужице. Ноћу 2/3, и 3/4. новембра четничке јединице су напустиле положаје код Краљева и кренуле на Чачак да би заједно са четничким јединицама које су се повукле из Чачка опколиле и заузеле Чачак. Из Г. Милановца четници су почели да се повлаче према Равкој гори. Наша 3. чета, која се налазила на брду, у тзв. Сиротињском дому, поставила је заседу на изласку из Г. Милановца и разоружала њих стотињак, међу којима и команданта, поручника Вучковића, и спровела га у Штаб батаљона. Он се заклињао да ће сарађивати са партизанима и да његова пушка никад неће опалити на партизанама па макар и Дража и сви други четници то учинили. Ту су се Вучковић и командант батаљона Ракић љубили и братимили, а Ракић нам је и приговорио што смо направили тако несмотрен гест и заробили четнике, те смо им морали вратити оружје и пустити их. Ми смо ипак остали неповер^ливи и опрезни према четницима, али су им у Штабу батаљона и у 1. чети, која се налазила у болници, веровали, што нас је скупо стало.

Радисав НЕДЕЉКОВИК